

Зоран Радивојевић*

Правни факултет, Универзитет у Нишу

Небојша Раичевић**

Правни факултет, Универзитет у Нишу

ОБЛИЦИ ПРАВИЧНОГ ЗАДОВОЉЕЊА У ЕВРОПСКОМ СИСТЕМУ ЗАШТИТЕ ЉУДСКИХ ПРАВА***

Сажетак

Европска конвенција о људским правима у чл. 41 овлашћује Суд да у случају њене повреде подносиоцу представке пружи правично задовољење чији је циљ да га стави у исти правни положај у коме би био да му права нису прекршена. Он то, најпре, може учинити путем декларативне изјаве да постоји повреда гарантованих права из Конвенције. Други облик правичног задовољења је надокнада материјалне штете, која се досуђује ради покрића стварне штете и измакле добити подносиоца представке. Оштећеној страни може бити додељена и накнада нематеријалне штете уколико је кршењем Конвенције повређен њен телесни или психички интегритет. Суд је, поред обештећења, досуђивао апликанту надокнаду трошкова поступка које је имао пред домаћим органима, као и трошкова насталих у поступку пред самим Судом. На основу Конвенције Суд је налагао државама и предузимање

* Имејл-адреса: zorandr@prafak.ni.ac.rs.

** Имејл-адреса: raicko@prafak.ni.ac.rs.

*** Рад је резултат истраживања на пројекту „Усклађивање права Србије са правом Европске уније”, који финансира Правни факултет Универзитета у Нишу.

различитих индивидуалних мера ради успостављања статуса *quo ante*.

Кључне речи: правично задовољење, Европска конвенција о људским правима, Европски суд за људска права, материјална штета, нематеријална штета, трошкови поступка, *restitutio in integrum*, индивидуалне мере

УВОД

Европска конвенција о људским правима и основним слободама (даље: ЕКЉП или Конвенција) омогућава сваком појединцу, групи лица или невладиној организацији који сматрају да им је повређено неко право да се непосредно обрате Европском суду за људска права (даље: ЕСЉП или Суд). Исту могућност има свака држава уговорница која тврди да се повреда Конвенције или протокола уз њу може приписати другој страни уговорници.

Допуштајући подношење појединачних или међудржавних представки, Конвенција у исто време овлашћује Суд да оштећеној страни пружи правично задовољење (чл. 41). Циљ правичног задовољења је да подносиоца представке стави, што је више могуће, у исти правни положај у коме би био да се кршење Конвенције није догодило (Рауповић и Сарић 2007, 90).

Да би ЕСЉП оштећеној страни досудио правично задовољење неопходно је да кумулативно буде испуњено неколико услова (Steiner 2011, 11–13). Неки од њих су изричито предвиђени ЕКЉП, протоколима уз њу и Пословником Суда (ECHR, Rules of Court). Пре свега Суд мора утврдити повреду неког од права зајемченог Конвенцијом и то је *conditio sine qua non* за доделу правичног задовољења (Jakšić 2006, 470). Следећи услов је да постоји оштећена страна, а то је особа чија су права прекршена и која је сагласно Протоколу бр. 14 претрпела значајну штету. Трећи услов према слову Конвенције је да правни систем одговорне државе омогућава само делимичну

накнаду оштећеној страни.¹ Конвенција, коначно, прописује да Суд додељује правично задовољење само „уколико је то потребно” што значи да се оно не досуђује аутоматски као последица утврђеног кршења неког зајемченог права (Steiner 2011, 10). Са своје стране Пословник предвиђа да Суд не пружа правично задовољење на сопствену иницијативу, већ једино уколико оштећена страна поднесе одговарајући захтев (Rules of Court, Rule 60).

Овим условима треба придодати још један који је створен кроз судску праксу и нашао своје место у Упутству о пракси Суда за тражење правичног задовољења. Подносилац представке, наиме, мора доказати узрочно-последичну везу између повреде права из Конвенције и настале штете. Притом Суд се не задовољава једноставно успостављеном везом између наводног кршења Конвенције и штете, као ни пуком претпоставком шта је могло да се деси (ECHR, Practice Direction, para. 7).

Конвенција, међутим, ништа не каже о томе у којим се све облицима може пружити правично задовољење. У досадашњој богатој судској пракси, која је једним делом кодификована поменути Упутством о пракси, искристалисало се неколико основних облика овог задовољења. Суд, пре свега, може пружити правично задовољење у виду декларативне изјаве да постоји повреда гарантованих права из Конвенције. Поред тога, Суд има могућност да досуди правично задовољење у новцу. Оштећеној страни новчани износ може бити додељен по три основа и то као: надокнада материјалне штете, надокнада нематеријалне штете и надокнада трошкова поступка. На крају, ЕСЉП је одређивао државама да изврше повраћај у пређашње стање (*restitutio in integrum*) или предузму неке друге индивидуалне мере. Разматрање поменутих облика правичног задовољења у европском систему заштите људских права биће предмет пажње аутора овог рада.

1) На основу *argumentum a minori ad maius* исто важи и у ситуацији када национално законодавство не предвиђа никакав правни лек за претрпљену штету (Bydlinski 2011, 40).

ДЕКЛАРАТИВНА ИЗЈАВА О ПОСТОЈАЊУ ПОВРЕДЕ КОНВЕНЦИЈЕ

Декларативна изјава о постојању повреде Конвенције неспорно представља облик правичног задовољења, што потврђује и Упутство о пракси (ECHR, Practice Direction, para. 2). Суд је у великом броју својих пресуда сматрао да само утврђивање кршења Конвенције представља довољно правично задовољење за подносиоца представке, те да нема потребе да му досуђује новчану надокнаду. Том приликом обично је истицао „да имајући у виду околности случаја и поступајући на правичној основи ... Суд сматра да утврђивање кршења Конвенције ... представља довољно правично задовољење” (ECHR, 8130/78, par. 24).

Суд је примењивао овај вид правичног задовољења не само када је постојала опасност да ће понашање државе довести до штетних последица по апликанта,² већ и онда када је се повреда десила или се дешава (Shelton 2015, 287). Због честе примене, неки интернационалисти сматрају да констатација о повреди права представља „примарну меру” Суда (Leach 2005, 398), односно „најчешће досуђивану форму правичног задовољења” (Ovey and White 2002, 418).

Подносилац представке теоријски може од Суда затражити изрицање ове мере, мада се то у пракси никада није десило.³ Са своје стране, ЕСЉП је примењивао ову меру иако апликант уопште није тражио правично задовољење (Ichim 2015, 136). Ипак, декларативна пресуда најчешће је коришћена у ситуацијама када је апликант тражио новчану одштету за нематеријалну штету, а Суд је сматрао да не постоји потреба за њеним досуђивањем.

Суд, по правилу, декларативну изјаву примењује код лакших повреда зајемчених права, односно оних повреда где је штета за жртву минимална. То је често чинио код кршења процедуралних гаранција из чл. 5 и 6 Конвенције, али је било

2) Такве ситуације најчешће постоје када држава уговорница донесе одлуку да појединца изручи земљи у којој му прети опасност од изрицања смртне казне или мучења (видети, на пример, ECHR, 14038/88).

3) Било је само примера да су апликанти тражили симболичне новчане износе на име претрпљене нематеријалне штете.

примера њене примене и код повреде неких материјалних права.⁴

Овај облик правичног задовољења није погодан за примену код озбиљних повреда, као што су лишавање живота или мучење и нечовечно поступање. Међутим, он је неколико пута коришћен и код таквих повреда када су карактер или понашање жртве били проблематични. На пример, у предмету *McCann* Суд се задовољио констатацијом да лишавање живота припадника ИРА од стране безбедносних снага представља повреду чл. 2 Конвенције, одбивши да досуди новчану надокнаду нематеријалне штете пошто су жртве припремале бомбашки напад на Гибралтару (ECHR, 18984/91).

Примени декларативне изјаве, поред озбиљности повреде, доприносили су и други фактори, као што је могућност остварења надокнаде у унутрашњем правном поретку, изражена спремност државе да измени законодавство или праксу која је довела до кршења права, као и могућност жртве да поново покрене поступак пред домаћим судовима (ECHR, 48185/07, Partly Dissenting Opinion of Judges Spielmann and Malinverni, par. 8). Неки чак сматрају да је непостојање једногласности судија приликом изјашњавања о постојању повреде права често утицало да ЕСЉП прибегне овој мери (Shelton 2015, 293).

На жалост, Суд ни у једном случају није образложио зашто се определио баш за декларативну изјаву као вид правичног задовољења. У неколико предмета само се уопштено позвао на правичност као оправдање за такво опредељење. Због тога и даље остаје нејасно када Суд сматра да је констатација о повреди права довољна за задовољење жртве, а када се пак мора досудити новчана одштета.

Пресуда која садржи само констатацију о повреди права намеће обавезу држави да је изврши, као што је то случај и са сваком другом пресудом ЕСЉП у којој је утврђена њена одговорност. Другим речима, декларативна пресуда представља еквивалент наредби којом се од државе захтева да измени легислативу или праксу (Shelton 2015, 285, 297). Државе су у

4) На пример, Суд је тако поступио у случају нарушавања приватности преписке (ECHR, 4451/70, par. 46).

великој већини случајева поштовале ту обавезу и известиле Комитет министара о извршеним изменама (287).

Декларативна пресуда је корисна и за подносиоца представке. На основу ње може се тражити надокнада штете пред домаћим судовима или поновно покретање националних поступака, уколико то допушта унутрашње законодавство (Ichim 2015, 139).

Примена декларативне изјаве као облика правичног задовољења често је критикована, па чак и од самих судија ЕСЉП. Двојица њих су истакли да је „тешко прихватити став да установљење постојања кршења материјалних одредаба Конвенције од стране Суда, које представља услов за примену члана 50 [данас чл. 41, прим. аутора], може истовремено бити и правна последица која произилази из те исте одредбе” (ECHR, 5100/71 et al., Separate Opinion of Judges Ganshof Van Der Meersch and Evrigenis). И судија Касадевал (*Casadevall*) се противи честој примени овог вида правичног задовољења. Он сматра да новчана надокнада нематеријалне штете треба да буде правило, а проста констатација повреде права изузетак, чија се примена увек мора образложити, додавши да апликанти имају право на нешто више од пуке моралне победе и задовољства што су допринели обogaћењу јуриспруденције Суда (ECHR, 9013/02, Partly Dissenting Opinion of Judge Casadevall, par. 2).

НАДОКНАДА МАТЕРИЈАЛНЕ ШТЕТЕ

Конвенција не садржи дефиницију материјалне штете која је проузрокована њеном повредом. Исти је случај и са судском праксом у којој не налазимо ближе одређење овог појма нити облика у којима се појављује. У недостатку такве дефиниције Суд се морао ослонити на појам материјалне штете који познају унутрашњи правни системи европских држава (Oliphant and Ludwichowska 2011, 397).

Тако се под материјалном или имовинском штетом подразумева „штета која настаје на имовинским добрима човека. Она се може јавити у облику одузимања, уништења или погоршања неког имовинског добра, затим у облику умањења имовине као целине или спречавања очекиваног

увећања имовине” (Radišić 2018, 219). На основу тога разликује се стварна штета (*damnum emergens*) и изгубљена или измакла добит (*lucrum cessans*). Ово разликовање прихвата Упутство о пракси у коме се код материјалне штете каже да је у питању накнада за стварно претрпљену штету и губитак или мањак који се може очекивати у будућности (ECHR, Practice Direction, para. 10).

Стварна штета се првенствено надокнађује у предметима који су везани за повреду чл. 1 Протокола бр. 1 уз ЕКЉП. Она може настати услед различитих мера државе као што су експропријација, конфискација и уништење имовине (Kissling and Kelliher 2011, 596–604). Поред стварне штете до које је дошло губитком имовине, Суд је узимао у обзир и умањење њене вредности проузроковано повредом Конвенције (ECHR, 12742/87). Ова врста материјалне штете може да обухвати и различите новчане обавезе⁵ које су наметнуте подносиоцу као резултат кршења Конвенције. Оне укључују неосновано наплаћене казне и таксе (13704/88; 15601/02), непотребно исплаћене накнаде током поступка (27744/95; 66298/01 and 15653/02), као и незаконито разрезане порезе (28856/95).

Појам стварне штете подразумева, такође, трошкове настале кршењем различитих одредаба Конвенције. Тако је Суд у случајевима повреде права на забрану мучења и права на живот досуђивао накнаду прошлих и будућих трошкова лечења, пружања доживотне медицинске неге и трошкова сахране (ECHR, 48939/99; 77617/01). Код повреде права на поштовање дома накнада стварне штете може да покрива трошкове алтернативног смештаја (71549/01), хонораре агената за промет непокретности, трошкове разгледања кућа на продају (9063/80), издатке за рушење постојећих објеката и трошкове издавања грађевинских дозвола за изградњу нових зграда (35179/97).

Изгубљена добит обухватала је губитак профита, неостварене зараде и пензије (ECHR, 31107/96; 31417/96 and 32377/96; 77617/01), изгубљену накнаду по основу социјалног осигурања (36042/94), губитак плодова ствари (23656/94; 46129/99; 8803-8811/02 et al.) или губитак ренте од издавања

5) Овај облик понекад се назива новчаном штетом, за разлику од неновчане штете или штете на ствари (Мијашић 1992–1993, 21).

стамбеног и пословног простора (37008/97; 44277/98). У појединим случајевима ЕСЉП је чак сматрао као изгубљену добит и неостварени приход непрофитне организације (14234/88 et al.).

Битан услов за досуђивање надокнаде материјалне штете јесте постојање узрочне везе између утврђене повреде ЕКЉП и настале штете. У већини случајева који су се односили на процедуралне повреде ЕСЉП је одбијао надокнаду материјалне штете пошто апликанти нису успели да докажу какав би исход пред домаћим органом био да није извршена повреда процедуралних гаранција установљених Конвенцијом (ЕCHR, 15523/89, par. 44; 38033/02, par. 50). Суд је био посебно рестриктиван приликом утврђивања узрочно-последичне везе између кршења Конвенције и губитка добити (Ćorić 2017, 97), не желећи да се бави пуким нагађањем шта је се могло десити да није било кршења ЕКЉП.

У Конвенцији и другим документима Суда не постоје јасни и прецизни критеријуми за израчунавање висине накнаде. У том погледу Суду је на основу самог чл. 41 Конвенције остављено широко поље за дискреционо одлучивање не само о томе да ли ће досудити надокнаду материјалне штете, већ и у погледу одређивања њеног износа.

Постоји, ипак, неколико општих правила о одмеравању накнаде материјалне штете од којих су нека изричито предвиђена, док се друга могу имплицитно извести из постојеће судске праксе. Према Упутству о пракси накнада коју Суд додељује по правилу одговара израчунатој штети у потпуности на основу релевантне документације коју је приложио подносилац представке. То значи да потпуна компензација претпоставља достављање Суду свих битних докумената који доказују у највећој могућој мери висину штете (ЕCHR, Practice Direction, paras. 11–12). Положај апликанта је додатно отежан у случају када треба да докаже постојање изгубљене добити због тога што би тада требало да као релевантне доказе приложи извештаје вештака или судске одлуке (ЕCHR, 46129/99; 11712/04).

На основу судске праксе може се, такође, извести правило према коме посебан значај приликом досуђивања

потпуне накнаде материјалне штете има озбиљност повреде права зајемчених Конвенцијом. Тако је у предметима који су се тицали мешања у имовинска права прављена разлика између случајева законитог или незаконитог ускраћивања или одузимања имовине. Када се радило о одузимању имовине услед битних промена уставног система или тежњи за економским реформама и социјалној правди, а повреда Конвенције се састојала у неадекватној компензацији или неком процесном недостатку, Суд је додељивао мање од пуне накнаде (ECHR, 25701/95, par. 78; 33202/96; 48553/99). Уколико је, пак, била у питању очигледна незаконитост приликом одузимања имовине Суд је увек досуђивао потпуну накнаду материјалне штете (14556/89; 31107/96; 31524/96).

С друге стране, Упутство о пракси предвиђа да у случају када не може тачно израчунати материјалну штету Суд врши процену њеног износа на основу података којима располаже. Он је чак изричито овлашћен да из разлога правичности досуди суму нижу од оне која би одговарала целокупном износу претрпљене штете (ECHR, Practice Direction, para. 12).

НАДОКНАДА НЕМАТЕРИЈАЛНЕ ШТЕТЕ

Нематеријална (морална, неимовинска) штета обично се дефинише као штета на личним или неимовинским добрима човека као што су живот, здравље, слобода, част, углед и друго, као и она штета на материјалним добрима која не погађа само то добро него и његовог власника или корисника (Radišić 2018, 220). Према томе, нематеријална одштета надокнађује повреде које нису економске природе. Начело надокнаде нематеријалне штете успостављено је у пракси ЕСЉП у предметима *Vagrancy* (ECHR, 2832/66 et al.), али је она по први пут досуђена у случају *Ringeisen* (2614/65). Од тада је Суд у својој богатој пракси изградио правила која се тичу услова и разлога за досуђивање ове врсте накнаде, као и начина за утврђивање њене висине.

Конвенција не садржи листу основа због којих се може доделити надокнада нематеријалне штете. У недостатку једне такве одредбе остављено је да то питање у сваком конкретном случају решава Суд. На једној страни постоје пресуде у којима је досуђена накнада нематеријалне штете без икаквог ближег

образложења или уз констатацију „да је кршење људских права проузроковало нематеријалну штету коју треба надокнадити” (ЕCHR, 48778/99 par. 39). У већем броју случајева Суд је ипак сматрао потребним и корисним да помене или поименично поброји разлоге због којих је досудио надокнаду нематеријалне штете. Том приликом он је обично наводио два или више разлога (16064/90 et al.), као што су: бол и патња, забринутост, страх, стрес, траума, неизвесност, фрустрација, изолованост, понижење, губитак могућности, нарушен углед или прекид односа (Leach 2005, 404).

У досадашњој пракси Суд није ближе објаснио ниједан од поменутих основа за досуђивање накнаде нематеријалне штете. Па ипак, уз извесну дозу упрошћавања, а на основу критеријума њихове природе они би се *grosso modo* могли поделити у две велике групе. У првој би се нашли разлози који су углавном последица повреде телесног интегритета жртве кршења Конвенције. Другу, далеко бројнију групу, чинили би основи који су последица повреде психичког интегритета жртве. Треба, међутим, приметити да разликовање између ове две групе основа није увек могуће доследно спровести. Главни разлог за то је што повреде телесног интегритета, поред физичких, редовно повлаче и последице психичког карактера, како у односу на жртву, тако и према члановима његове уже породице или ближим сродницима.

Кад је реч о правним лицима ситуација је битно другачија. Код њих су основи за досуђивање накнаде нематеријалне штете различите природе и углавном се тичу повреда њиховог моралног, пословног или политичког интегритета. По схватању Суда то може бити због „нарушавања угледа компаније, неизвесности у планирању одлука, поремећаја у управљању компанијом, и у мањем степену због забринутости и узнемирења које су претрпели чланови управљачког тима” (ЕCHR, 35382/97, par. 35; 32283/04, par. 105).

Посебан проблем код надокнаде нематеријалне штете представља утврђивање њеног износа јер ни овде не постоје неки чврсти критеријуми за израчунавање њене висине (Ђајић 2014, 198–199). Одсуство јасних критеријума признао је и сам Суд. Према слову Упутства о пракси „због природе

нематеријалне штете није могуће извести њену прецизну калкулацију. Ако се установи да таква штета постоји и ако Суд сматра да је потребно досудити новчано обештећење, приступа се израчунавању накнаде на основу правичности и имајући у виду стандарде који произилазе из судске праксе” (ECHR, Practice Direction, para. 14).

Начело правичности представљало је основни и руководећи принцип за одмеравање висине накнаде у великом броју случајева. Основни елеменат правичности код досуђивања накнаде нематеријалне штете „укључује флексибилност и објективну процену онога што је правично, поштено и разумно у околностима конкретног случаја.” (ECHR, 55721/07, par. 54).

С друге стране, узимање у обзир стандарда из раније судске праксе имало је ограничену улогу приликом процене износа одштете пошто у јуриспруденцији Суда није прихваћено англо-америчка доктрина *stare decisis*. Стога Суд има право, али не и стриктну обавезу, да се у сличним предметима руководи висином већ досуђеног износа у својим ранијим пресудама. У том погледу постоје таблице које садрже посебну скалу препоручљивих и просечних износа накнаде нематеријалне штете, распоређених по државама и категоријама повређених права (Altwickер-Hámori, Altwickер, and Peters 2016, 21), али је проблем што их Суд до сада није објавио (Shelton 2015, 325).

Као посебан руководни принцип Упутство о пракси наводи „домаће правне стандарде”. Према овом документу Суд се може позвати на те стандарде, али они нису за њега обавезујући. То практично значи да мерила за израчунавање износа обештећења које примењују национални судови могу бити помоћно средство, али не и одлучујући и обавезујући критеријум за ЕСЉП (Kissling and Kelliher 2011, 623).

Поред ових изричито предвиђених општих правила, приликом процена износа накнаде нематеријалне штете узимани су у обзир и неки конкретни критеријуми. Суд се у досадашњој пракси руководио следећим мерилима: озбиљношћу повреде Конвенције (ECHR, 61498/08), трајањем и тежином повреде (10865/09 et al.), личним особинама и понашањем подносиоца представке (31107/96; 44353/02;

39557/04 et al.), као и економским приликама у држави у којој је учињена повреда (77660/01).

НАДОКНАДА ТРОШКОВА ПОСТУПКА

Трошкови поступка не представљају штету непосредно произашлу из кршења Конвенције, већ резултат напора жртве да спречи повреду или обезбеди накнаду због догађаја за који је утврђено да представља повреду Конвенције. Отуда се накнада трошкова поступка досуђује не због постојања штете, већ кршења Конвенције у које је умешана држава уговорница, а које је установио Суд (Ichim 2015, 145). Друга разлика у односу на накнаду штете, поготово њен нематеријални вид, огледа се у томе што трошкови поступка увек и искључиво представљају финансијски терет за подносиоца представке, те се не могу покрити простом констатацијом да сама повреда Конвенције представља довољно правично задовољење (ECtHR, 6538/74, par. 16).

Накнада која се досуђује односи се како на трошкове које је подносилац представке имао водећи поступке пред домаћим органима, тако и оне у поступку пред самим ЕСЈП. Надокнада трошкова на националном плану може обухватити различите ставке: хонорар и трошкове адвоката, судске таксе, трошкове вештачења, поштарину, трошкове фотокопирања и куцања, трошкове телефона, факса и електронске комуникације, путне трошкове и смештај ако је седиште домаћег органа у другом граду, као и евентуално трошкове превода (Raičević 2005, 170).

Највећи део трошкова поступка пред ЕСЈП који се надокнађују отпада на хонорар и трошкове заступања од стране адвоката. Њима, затим, треба придодати трошкове превоза на службене језике Суда ако је у поступку одобрена употреба језика неке друге државе уговорнице (ECtHR, Rules of Court, Rule 34, para. 4). Овде спадају трошкови путовања и смештаја у Стразбуру који могу бити надокнађени у случају одржавања усмене расправе (Ichim 2015, 148).

У Конвенцији не постоји еnumerативно набрајање услова под којима се може досудити накнада трошкова поступка, већ је препуштено Суду да то питање решава у сваком конкретном

случају. Кроз дугогодишњу и богату јуриспруденцију Суд је установио четворочлани тест који примењује приликом додељивања накнаде трошкова (ECHR, Practice Direction, paras. 17–20).

Према том тесту, први и основни услов да би трошкови били рефундирани је да подносилац представке буде успешан у свом захтеву. Практично то значи да му накнада може бити додељена само уколико је Суд установио повреду Конвенције. Суд неће разматрати захтеве за накнаду трошкова који се тичу навода из представке за које није утврђено да представљају кршење Конвенције или који су проглашени неприхватљивим (Paunović i Carić 2007, 75).

Други неопходни услов за накнаду трошкова је да су они заиста настали. Суд досуђује само накнаду стварно учињених трошкова које је подносилац поднео. То подразумева да их је он платио или је дужан да их исплати на основу законске или уговорне обавезе (ECHR, 8544/79).

Суд, затим, досуђује накнаду само нужних трошкова који су настали у циљу спречавања стања које је довело до повреде ЕКЉП или добијања накнаде у вези са тим пред домаћим судовима. Уз то, надокнађују се неизбежни трошкови проузроковани наставком поступка пред Судом ради утврђивања повреде Конвенције и обезбеђивања накнаде због те повреде (Ichim 2015, 147). У досадашњој пракси још увек нема јасних критеријума и стандарда о томе који су трошкови били неизбежни, тако да Суд у овом домену располаже широким дискреционим овлашћењем (Jakšić 2006, 474).

Коначно, да би подносилац представке могао добити надокнаду услов је да трошкови буду разумни у погледу износа. Процену висине трошкова које сматра разумним Суд врши узимајући у обзир различите критеријуме, као што су локална економска ситуација (Erdal and Bakirci 2006, 190) или сложеност предмета и поступка (Leach 2005, 408).

У пракси ЕСЉП накнада трошкова поступка садржи одређене погодности за апликанта које не постоје у националним правним системима. На првом месту, поступак је бесплатан, тако да подносиоци представки немају обавезу

плаћања било каквих судских такси. Међутим, вођење поступка пред ЕСЉП повлачи неке друге трошкове који могу бити препрека за коришћење овог механизма заштите. Због тога је предвиђена могућност да апликанти слабијег имовног стања добију бесплатну правну помоћ од Савета Европе.

Посебна повољност огледа се у томе што се у погледу досуђивања накнаде трошкова поступка пред ЕСЉП не примењује увек принцип „успеха у спору” из домаћег парничног поступка (Jakšić 2006, 474), тако да апликант који изгуби спор не плаћа судске трошкове туженој држави. Међутим, овај принцип примењује се у случају када подносилац представке докаже кршење права из Конвенције. У тој ситуацији одговорна држава је дужна да апликанту надокнади трошкове поступка. Кад је реч о међудржавним споровима, важи принцип да свака странка сноси своје трошкове (Porović 2012, 149). Сагласно том начелу чак ни држава која је успела у спору нема право да од супротне стране тражи накнаду трошкова поступка.

ПОВРАЋАЈ У ПРЕЂАШЊЕ СТАЊЕ И ОСТАЛЕ ИНДИВИДУАЛНЕ МЕРЕ

Поред наведених облика правичног задовољења, ЕСЉП је одређивао државама предузимање различитих индивидуалних мера ради успостављања статуса *quo ante*. Ове мере треба разматрати у склопу правичног задовољења јер их Суд претежно изриче на основу чл. 41 Конвенције, а циљ им је окончање кршења апликантових права и отклањање штетних последица тог кршења.

Треба подсетити да уколико ЕСЉП на основу чл. 41 досуди новчано правично задовољење, поред исплате досуђеног износа, одговорна држава на основу чл. 46 Конвенције има и генералну обавезу да предузме опште или индивидуалне мере како би окончала повреду права коју је Суд установио и отклонила њене последице (ECHR, 39221/98 and 41963/98, par. 249). При томе она је слободна да изабере начин на који ће то учинити и тиме испунити обавезе из чл. 46 Конвенције. Та слобода произилази из принципа супсидијарности на ком почива европски систем заштите људских права.

У прве четири деценије свог постојања ЕСЉП је стриктно поштовао слободу држава да изаберу начин на који ће отклонити последице кршења Конвенције. Полазећи од тога да му чл. 41 не даје изричито овлашћење да државама одређује мере којима ће исправити утврђене повреде права, Суд је поред констатовања насталог кршења наметао одговорној држави једино обавезу плаћања новчане одштете. У том периоду Суд је перманентно одбијао захтеве апликаната да одговорној држави нареди предузимање неновчаних индивидуалних мера, као што су: обавезивање да деца апликанта неће бити изложена телесном кажњавању у школи (ЕCHR, 7511/76 and 7743/76, par. 15–16), односно да неће дискриминисати апликанта због хомосексуалности уколико конкурише за посао у државној служби (7525/76, par. 15), објављивање пресуде ЕСЉП у дневним новинама (11890/85, par. 21), објављивање резимеа пресуде у локалним новинама и уклањање података о казни изреченој подносиоцу представке (11798/85, par. 54), полагање депозита ради осигурања новчане исплате (12407/86, par. 21–22) и поништавање одлуке о изреченој казни апликанту и повраћај уплаћеног новца (10328/83, par. 74). Суд је истицао да он нема овлашћење да нареди држави предузимање таквих мера зато што „држава има слободу да изабере средства која ће користити у домаћем правном систему како би поправила стање које је довело до кршења Конвенције” (11491/85, par. 26).

Међутим, средином деведесетих година прошлог века, ЕСЉП чини заокрет на том плану и почиње да одређује предузимање индивидуалних мера са циљем успостављања статуса *quo ante*. У предмету *Papamichalopoulos*, који се тицао експропријације у Грчкој противно чл. 1 Протокола 1, Суд је у диспозитиву пресуде о правичном задовољењу навео „да ће држава подносиоцима представке, у року од шест месеци, вратити земљиште у питању ... укључујући и зграде на њему” (ЕCHR, 14556/89). На тај начин ЕСЉП је у обавезујућем делу пресуде одредио начин на који држава треба да отклони насталу повреду права на неометано уживање имовине. Након наведеног случаја, ЕСЉП је донео још низ пресуда у чијим диспозитивима је наредио повраћај нелегално одузете имовине (ЕCHR, 28342/95; 32925/96; 29407/95; 48179/99). Треба рећи да је у свим тим пресудама Суд остављао алтернативу да у случају

неизвршења *restitutio in integrum* држава апликантима исплати одређени новчани износ. Такав поступак Суда је критикован јер је држави дата могућност да избегне реституцију плаћањем новчане компензације, без икаквог доказа о немогућности враћања имовине (Buysse 2008, 146). За разлику од тога, у предмету *Гладишева* Суд је наложио Русији да апликанту врати одузети стан, без остављања могућности да ту обавезу замени плаћањем новчане компензације (ECHR, 7097/10, par. 106 and operative part).

У неким случајевима Суд је истицао да због природе настале повреде *restitutio in integrum* није могућ (ECHR, 7367/76, par. 113; 33202/96, par. 20). Уколико је реституција немогућа, „државе су слободне да изаберу средства како би испоштовале пресуду у којој је Суд утврдио повреду” (21893/93, par. 47). С друге стране, подносиоци представке некада не желе реституцију своје имовине. У таквој ситуацији Суд сматра да је исплата новчане компензације најбољи вид правичног задовољења (8803–8811/02 et al., par. 49).

Поред реституције непокретности, ЕСЉП је у диспозитиву пресуде налагао предузимање и неких других индивидуалних мера. Први пут је то учинио у предмету *Assanidze* када је наложио Грузији да обезбеди тренутно ослобађање подносиоца представке (ECHR, 71503/01, par. 202–203 and operative part), а три месеца касније издао је исту такву наредбу Молдавији и Русији (48787/99, par. 490 and operative part). Наредних година Суд је изрицао различите индивидуалне мере, као што су: укидање притвора апликанту (46468/06, par. 240 and operative part), премештање затвореника у просторију где му може бити пружена потребна медицинска нега (23204/07, par. 106 and operative part), обезбеђивање доживотног бесплатног здравственог осигурања апликанту због тога што је непажњом медицинског особља заражен ХИВ вирусом (4864/05, par. 102 and operative part) и враћање апликанта на место судије Врховног суда (21722/11, par. 208 and operative part). Суд је чак у изреци неких пресуда наложио државама поновно вођење домаћих поступака који нису спроведени у складу са процедуралним гаранцијама из чл. 6 Конвенције (62710/00; 20883/09), чиме је одступио од свог става да он нема такво овлашћење (14647/89, par. 47).

Ове пресуде показују да је Суд напустио своје традиционално тумачење чл. 41 и да данас сматра да поред новчане одштете може налагати и предузимање неких других мера (Nifosi-Sutton 2010, 58). Међутим, Суд има веома рестриктиван приступ у погледу индивидуалних мера које може изрећи у диспозитиву пресуде. Он објашњава да те мере може одредити само уколико је установио да је карактер повреде права „такав да не даје стварни избор мера за отклањање њених последица” (ECtHR, 21722/11, par. 195). Пошто у таквој ситуацији држава фактички може предузети само ту једну меру ради отклањања последица настале повреде, чини се да наредба Суда не намеће никакву додатну обавезу држави у вези са чл. 46 Конвенције, нити се њоме узурпира надлежност Комитета министара да контролише извршавање пресуда (Cremer 2014, 54). Другим речима, дискреционо овлашћење државе да изабере начин извршења пресуде⁶ у тој ситуацији суштински није нарушено, чиме је очуван и принцип супсидијарности.

На крају треба рећи да је Суд остао доследан у свом ставу да нема овлашћење да укида или поништава одлуке националних органа (ECtHR, 8398/74, par. 45; 10486/83, par. 54; 6878/75 and 7238/75, par. 13; 11662/85, par. 65). Дакле, ЕСЉП себе никада није сматрао судом највише инстанце који би могао да контролише и укида пресуде домаћих судова (Raičević 2005, 173).

ЗАКЉУЧАК

Установа правичног задовољења, формулисана у чл. 41 Конвенције без навођења конкретних облика, замишљена је као нека врста додатне мере која се може досудити у корист жртве ради отклањања последице кршења зајемчених права. У судској пракси она је доживела интензиван развој који је далеко превазишао првобитна очекивања твораца Конвенције. Уместо да буде изузетак којим ће се жртве користити веома ретко, она је постала уобичајен захтев подносилаца представки којим се Суд бавио готово у сваком предмету. Поред неочекивано честе

6) За разлику од европског система заштите људских права, у праву ЕУ неизвршење пресуде Суда правде контролише Комисија на чији захтев се држави могу изрећи финансијске санкције (Radivojević i Raičević 2017, 245).

примене ове установе, дошло је и до њеног квалитативног развоја при чему се искристалисало неколико различитих облика правичног задовољења од којих су неки имали новчани карактер, а други се јављали у виду неновчаних мера.

Међутим, проблем је што до сада нису успостављени јасни критеријуми за њихову примену, тако да ЕСЉП на том пољу и даље ужива веома широка дискрециона овлашћења. То је нарочито изражено приликом његовог опредељења да ли ће се код настале нематеријалне штете задовољити простом констатацијом да постоји повреда Конвенције или ће жртви досудити новчану накнаду. Осим тога, нема ни критеријума за утврђивање износа новчане одштете, како код материјалне, тако и нематеријалне штете. Своје одлуке о правичном задовољењу Суд је често темељио на начелу правичности, услед чега се није могла изградити уједначена и конзистентна пракса на том плану. Зато су одлуке о врсти и износу правичног задовољења биле непредвидиве, а апликанти остајали у неизвесности о исходу свог захтева све до окончања поступка. Често се дешавало да и поједине судије изражавају своје неслагање са већинским ставом својих колега у погледу правичног задовољења, о чему речито сведочи велики број њихових издвојених мишљења.

У досадашњој пракси Суд се ретко опредељивао само за један облик правичног задовољења. Оштећеној страни готово увек је досуђивана накнада трошкова поступка, а уз њу и неки други облик правичног задовољења, најчешће декларативна изјава о постојању повреде Конвенције. Када је, пак, у питању надокнада штете, ЕСЉП је знатно чешће досуђивао компензацију нематеријалне штете, због строгог инсистирања на узрочној вези код материјалне штете.

Поред плаћања новчаних износа, ЕСЉП је у новије време почео да одређује државама предузимање појединих конкретних мера. Тај заокрет је започео наредбама да се изврши повраћај нелегално одузетих непокретности њиховим власницима, да би касније уследило и налагање неких других индивидуалних мера ради успостављања статуса *quo ante*. Међутим, иако је ширио круг мера које изриче, ЕСЉП је доследно поштовао принцип супсидијарности и није се

постављао као Суд последње инстанце који је надлежан да укида или поништава одлуке националних судова.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Akdivar and Others v. Turkey (Art. 50)*, No. 21893/93, Grand Chamber Judgment of 1 April 1998, ECLI:CE:ECHR:1998:-0401JUD002189393.
- Aleksanyan v. Russia*, No. 46468/06, Judgment of 22 December 2008, ECLI:CE:ECHR:2008:1222JUD004646806.
- Allard v. Sweden*, No. 35179/97, Judgment of 24 June 2003, ECLI:CE:ECHR:2003:0624JUD003517997.
- Al-Saadoon and Mufdhi v. United Kingdom*, No. 61498/08, Judgment of 2 March 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:-0302JUD006149808.
- Al-Skeini and Others v. United Kingdom*, No. 55721/07, Judgment of 7 July 2011, ECLI:CE:ECHR:2011:0707JUD005572107.
- Altwicker-Hámori, Szilvia, Tilmann Altwicker and Anne Peters. 2016. "Measuring Violations of Human Rights: An Empirical Analysis of Awards in Respect of Non-Pecuniary Damage under the European Convention on Human Rights." *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht* 76 (1): 1–51.
- Assanidze v. Georgia*, No. 71503/01, Grand Chamber Judgment of 8 April 2004, ECLI:CE:ECHR:2004:0408JUD007150301.
- Ayder and Others v. Turkey*, No. 23656/94, Judgment of 8 January 2004, ECLI:CE:ECHR:2004:0108JUD002365694.
- Basarba OOD v. Bulgaria*, No. 77660/01, Judgment of 20 January 2011, ECLI:CE:ECHR:2011:0120JUD007766001.
- Belilos v. Switzerland*, No. 10328/83, Judgment of 29 April 1988, ECLI:CE:ECHR:1988:0429JUD001032883.
- Belvedere Alberghiera Srl v. Italy (Art. 41)*, No. 31524/96, Judgment of 30 October 2003, ECLI:CE:ECHR:2003:-1030JUD003152496.

- Beyeler v. Italy (Art. 41)*, No. 33202/96, Judgment of 28 May 2002, ECLI:CE:ECHR:2002:0528JUD003320296.
- Brumărescu v. Romania (Art. 41)*, No. 28342/95, Grand Chamber Judgment of 23 January 2001, ECLI:CE:ECHR:2001:-0123JUD002834295.
- Buyse, Antoine. 2008. "Lost and Regained? Restitution as a Remedy for Human Rights Violations in the Context of International Law." *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht* 68 (1): 129–153.
- Bydlinski, Franz. 2011. "Methodological Approaches to the Tort Law of the ECHR." In *Tort Law in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights*, eds. Attila Fenyves, Ernst Karner, Helmut Koziol and Elisabeth Steiner, 29–128. Berlin: De Gruyter.
- Caleffi v. Italy*, No. 11890/85, Judgment of 24 May 1991, ECLI:CE:ECHR:1991:0524JUD001189085.
- Campbell and Cosans v. the United Kingdom (Art. 50)*, No. 7511/76 and 7743/76, Judgment of 23 March 1983, ECLI:CE:ECHR:1983:0322JUD000751176.
- Castells v. Spain*, No. 11798/85, Judgment of 23 April 1992, ECLI:CE:ECHR:1992:0423JUD001179885.
- Ceachir v. Moldova (Art. 41)*, No. 11712/04, Judgment of 10 December 2013, ECLI:CE:ECHR:2013:1210JUD005011506.
- Comingersoll SA v. Portugal*, No. 35382/97, Grand Chamber Judgment of 6 April 2000, ECLI:CE:ECHR:2000:-0406JUD003538297.
- Cremer, Hans-Joachim. 2014. "Prescriptive Orders in the Operative Provisions of Judgments by the European Court of Human Rights: Beyond *res judicanda*?" In *Judgments of the European Court of Human Rights – effects and implementation*, eds. Anja Seibert-Fohr and Mark E. Villiger, 39–58. Baden-Baden: Max Planck Institute Luxembourg for International, European and Regulatory Procedural Law.
- Cretu v. Romania*, No. 32925/96, Judgment of 9 July 2002, ECLI:CE:ECHR:2002:0709JUD003292596.

Cvijetić v. Croatia, No. 71549/01, Judgment of 26 February 2004, ECLI:CE:ECHR:2004:0226JUD007154901.

Ćorić, Vesna. 2017. *Naknada štete pred Evropskim nadnacionalnim sudovima*. Beograd: Institut za uporedno pravo.

De Wilde, Ooms and Versyp ("Vagrancy") v. Belgium (Art. 50), Nos. 2832/66 et al., Judgment of 10 March 1972, ECLI:CE:ECHR:1972:0310JUD000283266.

Doğan and Others v. Turkey (Art. 41), Nos. 8803–8811/02 et al., Judgment of 13 July 2006, ECLI:CE:ECHR:2006:-0713JUD000880302.

Dudgeon v. the United Kingdom (Art. 50), No. 7525/76, Judgment of 24 February 1983, ECLI:CE:ECHR:1983:-0224JUD000752576.

Đajić, Sanja. 2014. „Naknada nematerijalne štete u postupku pred Evropskim sudom za ljudska prava: Kipar protiv Turske.” *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu* 48 (3): 189–206. doi: 10.5937/zrpfns48-6970.

Eckle v. Germany (Art. 50), No. 8130/78, Judgment of 21 June 1983, ECLI:CE:ECHR:1983:0621JUD000813078.

Engel and Others v. the Netherlands (Art. 50), Nos. 5100/71 et al., Judgment of 23 November 1976, ECLI:CE:ECHR:1976:-1123JUD000510071.

Erdal, Ugur, and Hasan Bakirci. 2006. *Article 3 of the European Convention on Human Rights – A Practitioner's Handbook*. Geneva: Organisation Mondiale contre la Torture.

European Court of Human Rights [ECHR], Practice Direction – Just Satisfaction Claims, issued by the President of the Court on 28 March 2007.

European Court of Human Rights [ECHR], Rules of Court, 4 November 2019.

Ghavitadze v. Georgia, No. 23204/07, Judgment of 3 March 2009, ECLI:CE:ECHR:2009:0303JUD002320407.

Gillow v. the United Kingdom (Art. 50), No. 9063/80, Judgment of 14 September 1987, ECLI:CE:ECHR:1987:-0914JUD000906380.

Gladysheva v. Russia, No. 7097/10, Judgment of 6 December 2011, ECLI:CE:ECHR:2011:1206JUD000709710.

Golder v. the United Kingdom, No. 4451/70, Judgment of 21 February 1975, ECLI:CE:ECHR:1975:0221JUD000445170.

Guzzardi v. Italy, No. 7367/76, Judgment of 6 November 1980, ECLI:CE:ECHR:1980:1106JUD000736776.

Hauschildt v. Denmark, No. 10486/83, Judgment of 24 May 1989, ECLI:CE:ECHR:1989:0524JUD001048683.

Iatridis v. Greece, No. 31107/96, Grand Chamber Judgment of 19 October 2000, ECLI:CE:ECHR:2000:1019JUD003110796.

Ichim, Octavian. 2015. *Just Satisfaction under European Convention on Human Rights*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia, No. 48787/99, Grand Chamber Judgment of 8 July 2004, ECLI:CE:ECHR:2004:-0708JUD004878799.

Jakšić, Aleksandar. 2006. *Evropska konvencija o ljudskim pravima – komentar*, Beograd: Pravni fakultet.

Jokela v. Finland, No. 28856/95, Judgment of 21 May 2002, ECLI:CE:ECHR:2002:0521JUD002885695.

Kissling, Christa, and Denis Kelliher. 2011. "Compensation for Pecuniary and Non-Pecuniary Loss." In *Tort Law in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights*, eds. Attila Fenyves, Ernst Karner, Helmut Koziol and Elisabeth Steiner, 579–724. Berlin: De Gruyter.

Kostovska v. FYR Macedonia, No. 44353/02, Judgment of 15 June 2006, ECLI:CE:ECHR:2006:0615JUD004435302.

Kulis v. Poland (Art. 41), No. 15601/02, Judgment of 6 October 2009, ECLI:CE:ECHR:2009:1006JUD002720903.

Kutić v. Croatia, No. 48778/99, Judgment of 2 January 2002, ECLI:CE:ECHR:2002:0301JUD004877899.

Le Compte, Van Leuven and De Meyere, No. 6878/75 and 7238/75, Judgment of 18 October 1982, ECLI:CE:ECHR:1982:-1018JUD000687875.

- Leach, Philip. 2005. *Taking a Case to the European Court of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press.
- Lungoci v. Romania*, No. 62710/00, Judgment of 26 January 2006, ECLI:CE:ECHR:2006:0126JUD006271000.
- Lustig-Prean and Beckett v. United Kingdom*, (Art. 41) Nos. 31417/96 and 32377/96, Judgment of 25 July 2000, ECLI:CE:ECHR:2000:0725JUD003141796.
- Manifattura v. Italy*, No. 12407/86, Judgment of 27 February 1992, ECLI:CE:ECHR:1992:0227JUD001240786.
- McCann and Others v. the United Kingdom*, No. 18984/91, Grand Chamber Judgment of 27 September 1995, ECLI:CE:ECHR:1995:0927JUD001898491.
- Meltex Ltd. and Mesrop Movsesyan v. Armenia*, No. 32283/04, Judgment of 17 June 2008, ECLI:CE:ECHR:2008:-0617JUD003228304.
- Mijačić, Mirsa. 1992–1993. „Oblici naknade štete.” *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu* 32–33: 21–31.
- Mikheyev v. Russia*, No. 77617/01, Judgment of 26 January 2006, ECLI:CE:ECHR:2006:0126JUD007761701.
- Mocanu and Others v. Romania*, Nos. 10865/09 et al., Grand Chamber Judgment of 17 September 2014, ECLI:CE:ECHR:2014:-0917JUD001086509.
- Nifosi-Sutton, Ingrid. 2010. “The Power of the European Court of Human Rights to Order Specific Non-Monetary Relief: a Critical Appraisal from a Right to Health Perspective.” *Harvard Human Rights Journal* 23 (1): 51–73.
- Oberschlick v. Austria*, No. 11662/85, Judgment of 23 May 1991, ECLI:CE:ECHR:1991:0523JUD001166285.
- Oleksandr Volkov v. Ukraine*, No. 21722/11, Judgment of 9 January 2013, ECLI:CE:ECHR:2013:0109JUD002172211.
- Oliphant, Ken, and Katarzyna Ludwichowska. 2011. “Damage.” In *Tort Law in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights*, eds. Attila Fenyves, Ernst Karner, Helmut Koziol and Elisabeth Steiner, 397–448. Berlin: De Gruyter.

- Öneryildiz v. Turkey*, No. 48939/99, Grand Chambre Judgment of 30 November 2004, ECLI:CE:ECHR:2004:-1130JUD004893999.
- Open Door and Dublin Well Woman v. Ireland*, Nos. 14234/88 et. al., Judgment of 29 October 1992, ECLI:CE:ECHR:1992:-1029JUD001423488.
- Ovey, Clare, and Robin White. 2002. *European Convention on Human Rights*. Oxford: Oxford University Press.
- Oyal v. Turkey*, No. 4864/05, Judgment of 23 March 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:0323JUD000486405.
- Öztürk v. Germany (Art. 50)*, No. 8544/79, Judgment of 23 October 1984, ECLI:CE:ECHR:1984:1023JUD000854479.
- Pakelli v. Germany*, No. 8398/74, Judgment of 25 April 1983, ECLI:CE:ECHR:1983:0425JUD000839878.
- Pannocchia v. Italy*, No. 37008/97, Judgment of 17 April 2003, ECLI:CE:ECHR:2003:0417JUD003700897.
- Papamichalopoulos and Others v. Greece*, (Art. 50), No. 14556/89, Judgment of 31 October 1995, ECLI:CE:ECHR:1995:-1031JUD001455689.
- Paunović, Milan, i Slavoljub Carić. 2007. *Evropski sud za ljudska prava: nadležnost i postupak*. Beograd: Pravni fakultet.
- Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland (Art. 50)*, No. 12742/87, Judgment of 9 February 1993, ECLI:CE:ECHR:1993:0209JUD001274287.
- Popović, Dragoljub. 2012. *Evropsko pravo ljudskih prava*. Beograd: Službeni glasnik.
- Prežec v. Croatia*, No. 48185/07, Judgment of 15 October 2009, ECLI:CE:ECHR:2009:1015JUD004818507.
- Radišić, Jakov. 2018. *Obligaciono pravo*. Niš: Pravni fakultet.
- Ajdarić v. Croatia*, No. 20883/09, Judgment of 13 December 2011, ECLI:CE:ECHR:2011:1213JUD002088309.
- Radivojević, Zoran, i Nebojša Raičević. 2017. „Sankcionisanje država članica EU zbog neizvršenja presuda Suda pravde i neobaveštavanja o sprovođenju direktiva.” *Srpska politička misao* 56 (4): 243–261. doi: 10.22182/spm.5622017.14.

- Raičević, Nebojša. 2005. „Mere koje građani Srbije i Crne Gore mogu očekivati od Evropskog suda za ljudska prava u slučaju utvrđivanja povrede njihovih prava.” U *Evropski sistem zaštite ljudskih prava – iskustva i novi izazovi*, ur. Zoran Radivojević, 163–175. Niš: Pravni fakultet.
- Ringeisen v. Austria (Art. 50)*, No. 2614/65, Judgment of 22 June 1972, ECLI:CE:ECHR:1972:0622JUD000261465.
- Saïdi v. France*, No. 14647/89, Judgment of 20 September 1993, ECLI:CE:ECHR:1993:0920JUD001464789.
- Schmautzer v. Austria*, No. 15523/89, Judgment of 23 October 1995, ECLI:CE:ECHR:1995:1023JUD001552389.
- Schwabe v. Austria*, No. 13704/88, Judgment of 28 August 1992, ECLI:CE:ECHR:1992:0828JUD001370488.
- Scozzari and Giunta v. Italy*, Nos. 39221/98 and 41963/98, Grand Chamber Judgment of 13 July 2000, ECLI:CE:ECHR:2000:-0713JUD003922198.
- Shelton, Dinah. 2015. *Remedies in International Human Rights Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Soering v. the United Kingdom*, No. 14038/88, Judgment of 7 July 1989, ECLI:CE:ECHR:1989:0707JUD001403888.
- Sofletea v. Romania*, No. 48179/99, Judgment of 25 November 2003, ECLI:CE:ECHR:2003:1125JUD004817999.
- Sovtransavto Holding v. Ukraine*, (Art. 41) No 48553/99, Judgment of 2 October 2003, ECLI:CE:ECHR:2003:-1002JUD004855399.
- Steiner, Elisabeth. 2011. “Just Satisfaction under Art 41 ECHR: A Compromise in 1950 – Problematic Now.” In *Tort Law in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights*, eds. Attila Fenyves, Ernst Karner, Helmut Koziol and Elisabeth Steiner, 3–26. Berlin: De Gruyter.
- Stork v. Germany*, No. 38033/02, Judgment of 13 July 2006, ECLI:CE:ECHR:2006:0713JUD003803302.
- Stretch v. United Kingdom*, No. 44277/98, Judgment of 24 June 2003, ECLI:CE:ECHR:2003:0624JUD004427798.

Sunday Times v. UK (No 1)(Art. 50), No. 6538/74, Judgment of 6 November 1980, ECLI:CE:ECHR:1980:-1106JUD000653874.

Swierzko v. Poland, No. 9013/02, Judgment of 10 January 2006, ECLI:CE:ECHR:2006:0110JUD000901302.

T. and Others v. Finland, No. 27744/95, Judgment of 13 December 2005, ECLI:CE:ECHR:2005:1213JUD002774495.

The Former King of Greece v. Greece (Art. 41), No. 25701/95, Grand Chambre Judgment of 28 November 2002, ECLI:CE:ECHR:2002:1128JUD002570194.

Varnava and Others v. Turkey, Nos. 16064/90 et al., Grand Chambre Judgment of 18 September 2009, ECLI:CE:ECHR:2009:-0918JUD001606490.

Vasiliu v. Romania, No. 29407/95, Judgment of 21 May 2002, ECLI:CE:ECHR:2002:0521JUD002940795.

Willis v. United Kingdom, No. 36042/94, Judgment of 11 June 2002, ECLI:CE:ECHR:2002:0611JUD003604297.

Wirtschafts-Trend Zeitschriften-Verlagsgesellschaft m.b.H. (No. 3) v. Austria, Nos. 66298/01 and 15653/02, Judgment of 13 December 2005, ECLI:CE:ECHR:2005:-1213JUD006629801.

Zanghi v. Italy, No. 11491/85, Judgment of 19 February 1991, ECLI:CE:ECHR:1991:0219JUD001149185.

Zubko and Others v. Ukraine, Nos. 39557/04 et al., Judgment of 24 April 2006, ECLI:CE:ECHR:2006:0426JUD000395504.

Zvolsky & Zvolska v. Czech Republic, No. 46129/99, Judgment of 12 November 2002, ECLI:CE:ECHR:2002:-1112JUD004612999.

Zoran Radivojević*

Law Faculty, University of Niš

Nebojša Raičević**

Law Faculty, University of Niš

FORMS OF JUST SATISFACTION IN THE EUROPEAN SYSTEM OF HUMAN RIGHTS PROTECTION

Resume

Article 41 of the ECHR authorizes the Court to afford the applicant just satisfaction, with the aim to put him in the same legal position that he would have been in if his rights protected by the Convention had not been breached. Several forms of just satisfaction have been developed in the case law of the ECtHR.

First, the Court has granted just satisfaction in the form of a declaratory statement that there was a violation of the rights guaranteed in the Convention. This measure has applied to minor violations of protected rights, where damage to the victim was minimal. The second form of just satisfaction is compensation for pecuniary damage, which the Court awarded in order to redress the applicant for actually sustained damage and loss of profit. In its application, the ECtHR insisted on proving a causal link between the violation of the Convention and the damage. However, clear and precise criteria for calculating the amount of compensation have not been laid down yet. There are only some general rules that are implicitly derived from the ECtHR case law.

The next form of just satisfaction is compensation for non-pecuniary damage, which is applicable in case of violation of the applicant's rights which are not of an economic nature. The Convention does not contain a list of grounds for compensation of this type of damage, but the Court has assessed in each individual case whether such damages would be awarded. In determining the amount of compensation, the basic and guiding principle is the principle of equity but the Court also takes into account the

* E-mail address: zoranr@prafak.ni.ac.rs

** E-mail address: raicko@prafak.ni.ac.rs

severity of the Convention violation, the duration and gravity of the infringement, the applicant's personal characteristics and conduct, as well as the economic situation in the country where the violation has been committed.

In addition to compensation for damage, the Court has awarded the reimbursement of the applicant's costs and expenses incurred before the domestic authorities and the ECtHR. Reimbursement for the costs of the proceedings may be awarded only if four requirements have been cumulatively fulfilled: the costs and expenses were incurred in connection with a violation of the Convention; they were actually incurred; they are necessary; and they are reasonable as to quantum. On the other hand, the reimbursement of costs in the European system has certain advantages for the applicant which do not exist in national legal systems.

Pursuant to Article 41 of the Convention, the Court has also ordered the States to take various individual measures with the aim of re-establishing the status *quo ante*. The practice of *restitutio in integrum* began in the mid-1990s, when the Court first ordered the restitution of confiscated real estate and then requested from the States to undertake some other specific measures.

Keywords: just satisfaction, European Convention on Human Rights, European Court of Human Rights, pecuniary damage, non-pecuniary damage, costs and expenses, *restitutio in integrum*, individual measures

* Овај рад је примљен 30. јануара 2020. године, а прихваћен на састанку Редакције 5. марта 2020. године.